

Zdzisław Muras

Instytucja oskarżyciela posiłkowego w państwach europejskich

I. Uwagi wstępne

Zagadnienia dotyczące funkcjonowania oskarżyciela posiłkowego w procedurach karnych państw europejskich zostały uregulowane bardzo różnorodnie. Niektóre kodyfikacje w ogóle nie przewidują takiej instytucji (np. kodyfikacja francuska¹, holenderska², węgierska³), w innych ma ona wieloletnie, a nawet wielowiekowe tradycje (np. kodyfikacja niemiecka, austriacka, szwajcarska⁴). Przy tym należy zauważyć, że funkcjonujące uregulowania

---

¹ Francuski kodeks postępowania karnego – Code de procédure pénale, ustawa nr 1957–1426 z dnia 31 grudnia 1957 r., Dz. U. z dnia 8 stycznia 1958 r., s. 258 z późn. zm. (ostatnia zmiana ustawą nr 2004–801 z dnia 6 sierpnia 2004 r. Journal Officiel z dnia 7 sierpnia 2004 r.). Jednym z najbardziej istotnych wyróżników francuskiej procedury karnej jest możliwość wniesienia oskarżenia poprzez zgłoszenie przez pokrzywdzonego roszczenia cywilnego w procesie karnym. Co do zasady we francuskim prawie, tak jak w innych systemach, roszczenia cywilnoprawne podlegają rozpatrzeniu w postępowaniu cywilnym, choćby powstały poprzez popełnienie czynu zabronionego. Art. 3 kodeksu przyznaje jednak pokrzywdzonemu prawo wyboru: czy chce on dochodzić przysługujących mu roszczeń cywilnych przed sądem cywilnym, czy też przed sądem karnym. Instrumentu tego nie można jednak porównać ani z funkcjonującą w innych systemach prawnych instytucją oskarżyciela prywatnego i wnoszonym przez niego prywatnym aktem oskarżenia, ani z funkcjonującą w procedurze polskiej czy niemieckiej instytucją oskarżyciela posiłkowego.

² Holenderski kodeks postępowania karnego – Wetboek van Strafvordering obowiązujący od 1 stycznia 1926 r., ostatnio gruntownie znowelizowany ustawą z dnia 31 października 2002 r. (Dz. U. – Staatsblad 2002, 539) nie reguluje instytucji oskarżyciela posiłkowego. Pewne niezbyt daleko idące uprawnienia w procesie karnym kodeks przyznaje pokrzywdzonemu na mocy przepisów rozdziału III kodeksu, który został wprowadzony ustawą z dnia 23 grudnia 1992 r. (Dz. U. – Staatsblad 1993, 29) – porównując je do unormowań polskich, można stwierdzić, że bardziej odpowiadają one instytucji powoda cywilnego w procesie karnym.

³ Obowiązujący od dnia 1 lipca 2003 r. nowy kodeks postępowania karnego nie zawiera rozwiązań dotyczących instytucji oskarżyciela posiłkowego. Patrz ustawa XIX z dnia 10 marca 1998 r., opublikowana w węgierskim dzienniku ustaw Magyar Közlöny.

⁴ Instytucja ta w tut. nauce procedury karnej rozumiana jest jako środek prawny służący pokrzywdzonemu w sytuacji, gdy publiczny organ prowadzący śledztwo zrezygnował ze ścigania i ukarania sprawcy, umarzając postępowanie. Przysługująca w takim przypadku instytucja skargi subsydiarnej stwarza pokrzywdzonemu jeszcze okazję do podjęcia próby kontynuacji ścigania i ukarania winnego. Jednakże ryzyko pokrycia kosztów postępowania i wypłacenia oskarżonemu ewentualnego odszkodowania w razie niesłusznego zatrzymania ponosi oskarżyciel posiłkowy. Obecnie jedynie w kantonie Lucerny utrzymane zostały takie unormowania.

zagadnień dotyczących uprawnień pokrzywdzonego w procesie karnym możemy znaleźć już nie tylko w systemie prawa kontynentalnego, ale także w systemach *common law*. W tych ostatnich systemach zagadnienia te są regulowane odmiennie od tego, z czym mamy do czynienia w systemie kontynentalnym. W systemie anglosaskim kładzie się bowiem nacisk na zagwarantowanie ofierze przestępstwa możliwości zajęcia stanowiska w procesie, zabrania głosu w toku postępowania karnego, a nie na zagwarantowaniu jej szczegółowych uprawnień do bycia stroną postępowania. Rozwiązania te jednak i w tym systemie ewoluują, ponieważ prowadzone w Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki badania dowodzą, że ofiary przestępstw odczuwają silną potrzebę uczestniczenia w procesie⁵. Ze względu na tę odmienność, omówienie tego rodzaju zagadnień w systemie *common law* wymaga jednak odrębnego obszerniejszego opracowania.

W niniejszym artykule skoncentruję się na przybliżeniu i omówieniu zagadnień dotyczących instytucji oskarżyciela posiłkowego w systemie karnym niemieckim i austriackim, ponieważ są to ustawodawstwa, w których zarówno historycznie, jak i aktualnie instytucja ta, podobnie jak w systemie polskim, jest najszerzej uregulowana. Można zatem przedstawić pewną praktykę jej funkcjonowania, mankamenty jak i zalety, które w czasie jej praktycznego wykorzystania dały się zaobserwować.

Asumpt do zajęcia się tematyką oskarżyciela posiłkowego w systemach państw europejskich dała mi także powstała na kanwie zamierzeń nowelizacji polskiej procedury karnej dyskusja na temat: czy instytucja ta powinna funkcjonować w polskim procesie karnym, a jeśli tak, to w jakim zakresie. Przybliżenie zatem rozwiązań europejskich (a w dalszej kolejności także światowych), jak się wydaje, może stanowić wkład do tej dyskusji.

II. Austriacka procedura karna⁶

Ściganie przestępstw w obowiązującym od 1 stycznia 1976 r. austriackim kodeksie postępowania karnego – *Strafprozessordnung*⁷ (dalej StPO) zostało oparte o zasadę legalizmu postępowania. Zgodnie z § 43 StPO oskarżyciel publiczny ma obowiązek podjęcia ścigania z urzędu, nie czekając na żądanie pokrzywdzonego każdego czynu karalnego oraz spowodować jego zbadanie i ukaranie sprawcy. W kodeksie tym znalazły się także regulacje dotyczące instytucji oskarżyciela posiłkowego (*der Subsidiarankläger*).

⁵ Tak np. Jo-Anne W e r m e r s, Victim Policy Transfer: Learning from each other, European Journal on Criminal Policy and Research 2005, nr 11, s. 121–133.

⁶ Stan prawny: grudzień 1998 r.

⁷ Ustawa z 1975 r., BGBl. (Bundesgesetzblatt) Nr. 631 z 1975 r.

Wprowadzenie tej instytucji związane było z chęcią ograniczenia przez ustawodawcę monopolu oskarżyciela publicznego do wnoszenia oskarżenia i przyznania w tym zakresie określonych uprawnień pokrzywdzonemu.

Na wstępie należy zauważyć, że instytucja oskarżyciela posiłkowego w omawianej procedurze połączona jest ściśle z instytucją powoda cywilnego (*der Privatbeteiligte*) i dotyczy postępowań karnych w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego, a więc w sprawach, w których działania powinien podejmować oskarżyciel publiczny. Ze względu na tę specyfikę rozwiązań dotyczących oskarżyciela posiłkowego dla ich pełnego usystematyzowania i uporządkowania niezbędne jest moim zdaniem zapoznanie się najpierw z regulacjami prawnymi dotyczącymi powoda cywilnego.

Powodem cywilnym (*der Privatbeteiligte*) może być ten, kto został uszkodowany wskutek popełnienia czynu będącego przedmiotem postępowania karnego i może wyprowadzać z tego zdarzenia roszczenia na gruncie prawa cywilnego. Roszczenie powinno być tego rodzaju, aby nadawało się do sformułowania powództwa o nakazanie, stwierdzenie lub ukształtowanie, czyli takiego, które możliwe byłoby do dochodzenia na drodze procesu cywilnego⁸. Dlatego też przyłączenie się do toczącego się postępowania karnego w charakterze powoda cywilnego możliwe jest nawet w sytuacji, gdy nie podnosi się roszczeń odszkodowawczych. Na przykład można domagać się w drodze postępowania karnego uznania za nieskuteczną czynności prawnej dokonanej pod wpływem groźby lub podstępnie⁹. Należy także podkreślić, że roszczenie nie musi być skierowane bezpośrednio przeciwko oskarżonemu, może być bowiem także skierowane przeciwko osobie trzeciej¹⁰. Rozwiązania te zostały zawarte w § 47 StPO, zgodnie z którym uszkodowany może włączyć się w charakterze powoda cywilnego na prawach strony obok oskarżyciela publicznego do toczącego się postępowania karnego. Może brać czynny udział w udowodnieniu winy oskarżonego, podnosząc wszelkie okoliczności mające znaczenie dla jego roszczeń. W postępowaniu karnym powód cywilny nie ma potrzeby udowadniania swoich roszczeń cywilnych, może jedynie wskazywać okoliczności, z jakich wywodzi swoje roszczenia. Przy tym uprawnienia te przysługują nie tylko osobom fizycznym, ale również osobom prawnym¹¹.

Wstąpienie pokrzywdzonego do postępowania karnego następuje poprzez złożenie pisemnego albo ustnego (do protokołu) oświadczenia o przyłączeniu się do oskarżyciela publicznego, w danej sprawie. Nie jest jednocześnie wymagane, aby oświadczenie to czyniło zadość wymaganiom

---

⁸ Tak C. Bertel, Grundriß des österreichischen Strafprozessrechts, Manzsche Verlags – und Universitätsbuchhandlung, Wiedeń 1975, s. 51.

⁹ Zob. S. Seiler, Strafprozeßrecht, WUV Universitätsverlag, Wiedeń 1999, s. 50.

¹⁰ C. Bertel, *op. cit.*, s. 51.

¹¹ S. Seiler, *op. cit.*, s. 51.

pozwu cywilnego¹². Oświadczenie takie można złożyć, stosownie do dyspozycji § 47 ust. 1 StPO, aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej.

Powód cywilny (*der Privatbeteiligte*) traci swoją pozycję w procesie, jeśli okaże się, że szkoda nie zaistniała, została całkowicie naprawiona albo gdy pokrzywdzony uzyskał już co do swojego roszczenia tytuł wykonawczy (np. w postępowaniu cywilnym). Warto bowiem w tym miejscu wskazać, że toczące się postępowanie cywilne dotyczące tych samych roszczeń nie stanowi przeszkody do wstąpienia w charakterze powoda cywilnego do procesu karnego tak długo, jak długo nie został wydany prawomocny wyrok sądu cywilnego dotyczący tego roszczenia. Zawistość sprawy w sądzie cywilnym nie stanowi przeszkody do podnoszenia tego samego roszczenia przed sądem karnym, jednak osoba taka może otrzymać tylko jedno zadośćuczynienie za doznaną krzywdę – albo w sądzie cywilnym, albo w sądzie karnym, rozstrzygnięcie w którymkolwiek z tych postępowań uniemożliwia dalsze prowadzenie postępowania w drugim z nich.

Instytucja powoda cywilnego i możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym nie jest w nauce austriackiej procedury karnej oceniana pozytywnie. Właściwie krytyce poddawana jest praktyka stosowania tej instytucji przez organy wymiaru sprawiedliwości. Często bowiem zdarza się, że powód cywilny z postępowania karnego zostaje odesłany ze swoimi roszczeniami do sądu cywilnego, pomimo tego, że ze względu na wyjaśniony stan faktyczny i prawny, zasądzenie jego roszczeń byłoby możliwe w postępowaniu karnym. Nie widzi się przy tym, że pokrzywdzonemu – ofierze przestępstwa sprawa się przez to dodatkowe trudności¹³. Wydłuża to bowiem znakomicie postępowanie.

Oskarżycielem posiłkowym, zgodnie z austriackim kodeksem postępowania karnego, może być tylko powód cywilny (*der Privatbeteiligte*), który równolegle wnosi akt oskarżenia. Jednocześnie kodeks wskazuje, że jest to możliwe w przypadku, gdy oskarżyciel publiczny odmówi ścigania lub zaprzestanie prowadzenia go. Jak więc łatwo zauważyć, mamy tu do czynienia z instytucją tzw. skargi subsydiarnej, będącej przeciwwagą dla monopolu wnoszenia oskarżenia przez prokuratora. Instytucja ta ma za zadanie eliminowanie sytuacji, w których przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego nie będą dalej ścigane ze względu na to, że oskarżyciel publiczny naruszył zasadę legalizmu lub nadużył zasady oportunistyki. Należy jednak podkreślić, że poprzez połączenie instytucji oskarżenia posiłkowego i powództwa cywilnego, ustawodawca austriacki ograniczył możliwość kontroli nad orga-

¹² W. Platzgummer, *Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens*, Springer, Wiedeń, Nowy Jork, s. 55.

¹³ Tak S. Seler, *op. cit.*, s. 49 oraz C. Bertel, *op. cit.*, s. 53.

nami oskarżenia publicznego tylko do tych spraw, gdzie występuje jednocześnie roszczenie cywilne¹⁴.

Institucję oskarżyciela posiłkowego reguluje § 48 StPO. Stwarza on możliwość powodowi cywilnemu, będącemu jednocześnie pokrzywdzonym (spełniającemu przesłanki wyżej opisanej), podjęcie odpowiednich działań w przypadku całkowitej odmowy przez prokuratora bądź to prowadzenia postępowania karnego na etapie postępowania przygotowawczego, bądź kontynuowania wszczętego już przez tego oskarżyciela postępowania, które następnie zostało umorzone. Oskarżyciel posiłkowy jest wówczas uprawniony odpowiednio albo do wniesienia aktu oskarżenia, albo popierania wniesionego już aktu oskarżenia. Oskarżyciel posiłkowy ma także prawo wniesienia lub popierania oskarżenia w przypadku, gdy oskarżyciel publiczny odmówi wszczęcia lub umorzy postępowanie jedynie częściowo. W tej części, pod warunkiem wywodzenia ze zdarzenia roszczeń cywilnoprawnych, ma prawo podjąć działania oskarżyciel posiłkowy. Prawo wniesienia oskarżenia nie przysługuje mu jednak w przypadku, gdy wniesiony przez oskarżyciela publicznego akt oskarżenia powinien, zdaniem oskarżyciela posiłkowego, zawierać inne, niż zostały w nim zawarte, zarzuty.

Prokuratorowi zgodnie z § 48 StPO przysługuje jednak zawsze prawo kontrolowania toczącego się postępowania i może on na każdym jego etapie przejąć oskarżenie. Jednakże w sytuacji, gdy oskarżyciel posiłkowy wniósł akt oskarżenia w węższym zakresie, niż początkowo było prowadzone przez oskarżyciela publicznego postępowanie przygotowawcze, to jest on związany przejętym od oskarżyciela posiłkowego aktem oskarżenia i nie może go ponownie rozszerzyć¹⁵.

Dla wniesienia aktu oskarżenia lub włączenia się przez powoda cywilnego, jako oskarżyciela posiłkowego do postępowania nie bez znaczenia jest także to, na jakim etapie postępowania „pozostawił” je oskarżyciel publiczny (zaniechał ścigania). Przyjmuje się bowiem, że im postępowanie znajduje się na dalszym etapie, tym większa jest zasadność jego kontynuowania.

Sam kodeks w § 48 StPO wyróżnia tutaj 4 przypadki:

- oskarżyciel publiczny odmawia wszczęcia postępowania bezpośrednio po otrzymaniu zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa, bądź umarza je na etapie postępowania przygotowawczego (§ 48 zd. 1 StPO);
- oskarżyciel publiczny po wydaniu postanowienia o postawieniu zarzutów lub nawet wniesieniu aktu oskarżenia, ale przed jego uprawomocnieniem się w postępowaniu sądowo-ławniczym, a w postępowaniu sądowym w składzie 1 sędziego przed rozpoczęciem rozprawy głównej, odstępuje od oskarżenia (§ 48 zd. 2 StPO);

---

¹⁴ Tamże, s. 52.

¹⁵ Tamże, s. 53.

- oskarżyciel publiczny odstępuje od aktu oskarżenia po jego wniesieniu i uprawomocnieniu się w postępowaniu sądowo-ławniczym (§ 48 zd. 3 StPO);
- oskarżyciel publiczny cofa akt oskarżenia dopiero na rozprawie głównej i odstępuje od oskarżenia w ogóle.

Ad 1. Zgodnie z rozwiązaniami opisanymi w tiret 1 oskarżyciel publiczny ma obowiązek powiadomić o odmowie ścigania lub umorzeniu postępowania pokrzywdzonego, który wówczas jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny może włączyć się do postępowania. Oskarżycielowi takiemu przysługuje wówczas prawo wnioskowania do sądu o kontrolę rozstrzygnięcia oskarżyciela publicznego oraz wszczęcie albo kontynuację postępowania. Sąd rozstrzygający o dopuszczalności włączenia się do postępowania oskarżyciela posiłkowego, czyli w tym przypadku przewodniczący składu w postępowaniu sądowo-ławniczym, bada nie tylko, czy wnioskodawca spełnia przesłanki niezbędne do funkcjonowania w procesie jako powód cywilny (a tym samym jako oskarżyciel posiłkowy), ale także, czy zarzucane podejrzanemu/oskarżonemu czyny są rzeczywiście karalne. Na orzeczenie sędziego nie przysługuje środek odwoławczy.

Ad 2. W przypadku opisanym w tiret 2 oskarżyciel publiczny ma obowiązek powiadomić o odstąpieniu od oskarżenia pokrzywdzonego, który w terminie 14 dni od powiadomienia może wypowiedzieć się co do zasadności dalszego prowadzenia postępowania. W sytuacji, gdy oskarżyciel publiczny uchybi obowiązkowi powiadomienia pokrzywdzonego o podjętym rozstrzygnięciu i umorzy postępowanie, może on jeszcze w terminie do 1 roku od daty umorzenia zgłosić swoją skargę subsydiarną, żądając prowadzenia postępowania. O dopuszczalności „włączenia” się oskarżyciela posiłkowego do postępowania rozstrzyga w tym przypadku Wyższy Sąd Krajowy. Jeśli sąd ten uzna zasadność żądania, może zadecydować o wznowieniu postępowania lub natychmiastowym postawieniu zarzutów sprawcy przestępstwa.

Ad 3. W przypadku opisanym w tiret 3 pokrzywdzony jako powód cywilny w terminie 14 dni od dnia zawiadomienia go o zaistniałej sytuacji może złożyć oświadczenie o tym, że uznaje kontynuowanie postępowania za zasadne. Sąd I instancji rozstrzygający o dopuszczalności włączenia się do procesu danej osoby jako oskarżyciela posiłkowego bada jego oświadczenie w węższym zakresie niż na wcześniejszych etapach postępowania, może bowiem oddalić wniosek o kontynuowanie procesu jedynie w przypadku, gdy ustali, że wnioskodawca nie spełniał (już wcześniej) przesłanek do „bycia” lub utracił przymioty pozwalające na dalsze pozostawanie powodem cywilnym (a tym samym oskarżycielem posiłkowym).

Ad 4. W przypadku odstąpienia całkowitego lub częściowego przez oskarżyciela publicznego od oskarżenia w trakcie rozprawy głównej pokrzywdzonemu, który występował w postępowaniu jako powód cywilny, służy

prawo natychmiastowego włączenia się do postępowania lub podtrzymania oskarżenia w pozostałym zakresie. Sąd bada wówczas jedynie jego zdolność „bycia” powodem cywilnym. Jeżeli jednak jest on nieobecny lub nie złoży stosowanego oświadczenia, oskarżony zostaje całkowicie lub w zakresie, w jakim od oskarżenia odstąpił oskarżyciel publiczny, uniewinniony (§ 259 zd. 2 StPO).

Na podkreślenie zasługuje także fakt, że przyczyna, ze względu na którą postępowanie nie zostało wszczęte przez oskarżyciela publicznego lub zostało przez niego umorzone, nie jest w trakcie badania o dopuszczeniu pokrzywdzonego do postępowania istotna¹⁶. Zatem przyczyna ta nie decyduje o wszczęciu stosownego postępowania lub jego kontynuowaniu. Jednakże, zgodnie z § 48a StPO, na żądanie powoda cywilnego, który w procesie chce występować jako oskarżyciel posiłkowy, prokurator ma obowiązek udzielenia wyjaśnień, z jakich względów postępowanie nie zostało wszczęte lub zostało przez niego umorzone.

Oskarżyciel posiłkowy w sytuacji opisanej w tiret 1 nie jest związany żadnym terminem do podjęcia odpowiedniego działania (poza terminami przedawnienia), podczas gdy w przypadkach opisanych w tiret 2 i 3 wiążą oskarżyciela posiłkowego 14-dniowe terminy od dnia powiadomienia go o zaistniałej sytuacji. Natomiast w przypadku opisanym w tiret 4, musi on jeszcze na rozprawie głównej wyjaśnić potrzebę rozszerzenia oskarżenia w przypadku wnoszenia go w zakresie pominiętym przez oskarżyciela publicznego lub kontynuacji postępowania w przypadku całkowitego odstąpienia od oskarżenia przez oskarżyciela publicznego, w przeciwnym wypadku postępowanie zostaje zakończone.

W austriackiej procedurze karnej przyjmuje się, że złożenie samej skargi subsydiarnej zawiera „w sobie” od razu oświadczenie o przystąpieniu do postępowania w charakterze powoda cywilnego. Co jest dość oczywiste, jeśli uwzględnimy fakt, że oskarżycielem posiłkowym może być jedynie powód cywilny. Zatem konieczność składania w takiej sytuacji dwóch odrębnych wniosków byłoby tylko zbędnym formalizmem.

Z przedstawionych powyżej regulacji wynika więc, że w austriackim procesie karnym oskarżyciel posiłkowy, w odróżnieniu od rozwiązań zawartych w polskiej procedurze karnej, zawsze występuje zamiast oskarżyciela publicznego – ma charakter subsydiarny. Może się zdarzyć, że w jednym postępowaniu będą obok siebie występowali oskarżyciel posiłkowy i prokurator, jednakże występowanie obok oskarżyciela publicznego, inaczej niż w polskiej procedurze karnej, ograniczone zostało do zakresu, w jakim oskarżyciel publiczny nie działa – odstąpił lub nie podjął oskarżenia. Oznacza to, że w rozumieniu podmiotowym może dojść do jednoczesnego uczestniczenia

---

¹⁶ C. Bertel, *op. cit.*, s. 54.

oskarżyciela publicznego i posiłkowego w postępowaniu, jednak pomimo tego pozornego występowania „obok”, tak naprawdę uczestniczą oni, popierając akty oskarżenia w różnych, interesujących ich z innych punktów widzenia aspektach. Takie usytuowanie oskarżyciela posiłkowego w procesie karnym nie wywołuje większych kontrowersji, a uprawnienia przyznane sądom skutecznie zapobiegają nadmiernej uciążliwości tej instytucji, zarówno dla wymiaru sprawiedliwości, jak i osób oskarżanych.

Analizując zagadnienia dotyczące pozycji oskarżyciela posiłkowego w austriackiej procedurze karnej, natknąłem się także na głosy krytyki pod adresem tej instytucji. Nakierowane one jednak były nie na samo jej funkcjonowanie, ale jej ścisłe powiązanie z instytucją powoda cywilnego. I tak np. dr Christian Bertel wskazuje, że: „połączenie instytucji oskarżyciela posiłkowego oraz powoda cywilnego nie wydaje się być rozwiązaniem szczęśliwym. Możemy wyobrazić sobie choćby następującą sytuację: dziecko ginie w wyniku wypadku komunikacyjnego, rodzice nie ponieśli innych szkód niż koszty pogrzebu, które zostały pokryte przez ubezpieczyciela, prawo do wniesienia skargi subsydiarnej i występowania jako oskarżyciel posiłkowy przysługuje w tym przypadku jedynie ubezpieczycielowi, któremu służy roszczenie regresowe w stosunku do sprawcy przestępstwa”¹⁷.

III. Unormowania niemieckiej procedury karnej¹⁸

W niemieckiej procedurze karnej instytucja oskarżyciela posiłkowego została po raz pierwszy wprowadzona już w Kodeksie postępowania karnego z dnia 1 lutego 1877 r. Jest to zatem w niemieckiej procedurze karnej instytucja dobrze zdomowiona i funkcjonująca. Przechodziła ona jednocześnie w kolejnych okresach historycznych bardzo duże zmiany, od dużego rozkwitu znaczenia oskarżyciela posiłkowego w czasach Republiki Weimarskiej po jej całkowitą eliminację z kodeksu w okresie Trzeciej Rzeszy. Po zakończeniu II wojny światowej została przywrócona do kodeksu w jej pierwotnym kształcie, a więc także z możliwością przyłączenia się do oskarżenia publicznego po pomyślnym przeprowadzeniu postępowania o przymuszenie prokuratury do wniesienia oskarżenia publicznego (*Klageerzwingungsverfahren*). Obecny kształt tej instytucji nadała ustawa z dnia 18 grudnia 1986 r. – „Pierwsza ustawa o poprawieniu w postępowaniu karnym pozycji pokrzywdzonego”, zwaną także ustawą o ochronie ofiar (*Opferschutzgesetz*)¹⁹.

¹⁷ C. Bertel, *op. cit.*, s. 55 i n.

¹⁸ Reichsstrafprozessordnung, opublikowany w RGBl. (Dzienniku Ustaw Rzeszy) z 1877 r., s. 153 i nast. – w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 27 stycznia 1987 r. o zmianie postępowania karnego (BGBl. z dnia 7 kwietnia 1987 r., I S. 1074 z późn. zm.) z mocą obowiązującą od dnia 1 kwietnia 1987 r.

¹⁹ Dziennik Ustaw RFN – BGBl. z 1986 r., s. 2496.

W obecnym brzmieniu przepisów niemieckiego kodeksu postępowania karnego, udział oskarżyciela posiłkowego w procesie, w odróżnieniu od omówionego wcześniej postępowania austriackiego, nie kreuje „samodzielnego typu postępowania karnego”. Oskarżyciel posiłkowy jest właściwie wyposażony we własny katalog uprawnień pomocnikiem oskarżyciela publicznego. Z tą jednak różnicą, że nie dochodzi on osądzenia sprawy w interesie publicznym, lecz działa we własnym, wąsko pojętym prywatnym interesie i ma głównie na celu osiągnięcie zadośćuczynienia swojej krzywdzie. Z tego względu nie jest też oskarżyciel posiłkowy zobowiązany do obiektywizmu²⁰.

Krąg osób uprawnionych do występowania w procesie w roli oskarżyciela posiłkowego został uregulowany w § 395 Kodeksu (StPO). Uregulowania te wprowadzono wspomnianą powyżej ustawą *Opferschutzgesetz*. I tak, zgodnie z § 395 ust. 1, do wniesionego przez prokuratora publicznego aktu oskarżenia, mogą przyłączyć się:

- pokrzywdzeni wskutek popełnienia następujących rodzajów przestępstw:
  - a) przestępstw na tle seksualnym (czynność seksualna z wykorzystaniem bezradności innej osoby, czynność seksualna przez nadużycie zależności, kazirodztwo, zgwałcenie, doprowadzenie do innej czynności seksualnej, stręczycielstwo, sutenerstwo oraz zmuszanie do prostytucji),
  - b) pomówienia, zniewagi, oszczerstwa, uwłaczania pamięci osoby zmarłej,
  - c) przestępstwa porzucenia nieporadnego, uszkodzenia ciała i ciężkiego uszkodzenia ciała, nieumyślnego spowodowania śmierci, bójki i pobicia,
  - d) wszystkich rodzajów przestępstw uprowadzenia i pozbawienia wolności.
- pokrzywdzeni wskutek usiłowania popełnienia przestępstwa zabójstwa i zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem²¹.
- osoby, które w postępowaniu o przymuszenie prokuratury do wniesienia publicznego oskarżenia (*Klageerzwingungsverfahren*) uzyskały sądowe orzeczenie, nakazujące oskarżycielowi publicznemu wniesienie aktu oskarżenia.

W tym miejscu warto kilka słów poświęcić wspomianej już wcześniej instytucji *Klageerzwingungsverfahren*, czyli przymuszenia prokuratury do wniesienia publicznego oskarżenia. Instytucja ta stanowi generalnie wyjątek od sformułowanej w § 152 StPO zasady legalizmu mówiącej o tym, że do wniesienia oskarżenia publicznego powołana jest prokuratura. Jest ona zo-

---

²⁰ Tak G. Pfeiffer (red.), *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung*, wyd. 5, C. H. Beck, Monachium 2003, teza 186.

²¹ W niemieckim kodeksie karnym (*Strafgesetzbuch*) bardziej odpowiednie byłoby rozróżnienie na morderstwo i zabójstwo.

bowiązana do podjęcia ścigania wszystkich czynów karalnych, jeśli tylko istnieją rzeczywiste i wystarczające podstawy ścigania. Obecnie postępowanie o przymuszenie prokuratury uregulowane jest w §§ 172–177 StPO. Zgodnie z zawartymi tam uregulowaniami pokrzywdzonemu przysługuje, w przypadku umorzenia przez prokuratora postępowania przygotowawczego, uprawnienie do wniesienia skargi do prokuratury apelacyjnej (właściwej w II instancji). Skargę tę należy wnieść w terminie 2 tygodni od doręczenia postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego. Dotyczy to wszystkich przestępstw ściganych z urzędu z wyjątkiem sytuacji, gdy prokurator odstąpił od oskarżenia w enumeratywnie wymienionych w § 172 ust. 2 okolicznościach. W sytuacji, gdy prokuratura II instancji wyda postanowienie oddalające skargę – pokrzywdzonemu służy jeszcze prawo do wniesienia skargi bezpośrednio do sądu. Skargę tę wnosi się do sądu właściwego do jej rozpatrzenia. Do rozpatrzenia skargi właściwy jest natomiast, zgodnie z § 172 ust. 4 StPO, wyższy sąd krajowy (*Oberlandesgericht*). Skarga ta powinna być podpisana przez adwokata. Wspomniany przymus adwokacki uzasadniony jest tym, że skarga taka musi zawierać elementy konieczne dla aktu oskarżenia oraz wskazywać dowody na poparcie oskarżenia. W przypadku uznania skargi za zasadną, sąd po przesłuchaniu podejrzanego podejmuje decyzję nakazującą prokuraturze wniesienie aktu oskarżenia, w przeciwnym razie oddala skargę. Należy tutaj podkreślić, że nawet w sytuacji uznania przez sąd zasadności skargi, wydawane jest rozstrzygnięcie nakazujące prokuratorowi wniesienie aktu oskarżenia, pokrzywdzony uzyskuje natomiast jedynie prawo występowania obok oskarżyciela publicznego. Postępowanie to, mimo tego, że zawiera pewne elementy podobne do skargi subsydiarnej funkcjonującej w polskiej procedurze karnej, nie wywołuje takiego skutku końcowego, ponieważ oskarżyciel posiłkowy zawsze pozostaje oskarżycielem ubocznym.

Wykorzystanie procedury przymuszenia prokuratury do wniesienia publicznego oskarżenia, jako przesłanka do uzyskania statusu oskarżyciela posiłkowego, wzbudza w doktrynie kontrowersje. Po pierwsze niejasne jest, czy po wniesieniu takiej skargi konieczne jest uzyskanie orzeczenia sądu. Jest to związane z tym, że w wielu przypadkach prokurator po pierwotnym umorzeniu postępowania przygotowawczego i następnie po złożeniu przez pokrzywdzonego wniosku do sądu o przymuszenie do wniesienia oskarżenia publicznego, zmienia zdanie i samodzielnie wszczyna postępowanie przygotowawcze, wnosząc akt oskarżenia, co powoduje, że cała konstrukcja postępowania o przymuszenie staje się bezprzedmiotowa. Działanie takie pozbawia jednak wnioskodawcę (pokrzywdzonego) formalnych podstaw do wcielenia się w rolę oskarżyciela posiłkowego (brak orzeczenia sądu o przymuszeniu). W związku z tym pojawiało się pytanie, czy możliwe jest wtedy złożenie oświadczenia o przyłączeniu się do postępowania w charak-

terze oskarżyciela posiłkowego. W doktrynie zwyciężyła koncepcja rozsądku, nakazująca przyznanie w takich przypadkach pokrzywdzonemu uprawnienia do przyłączenia się do postępowania, mimo braku rozstrzygnięcia sądu na skutek bezprzedmiotowości sprawy²². Można przyjąć tu założenie, że jeżeli oskarżyciel sam doszedł do wniosku, po ponownym przeanalizowaniu sprawy, że należy jednak wnieść akt oskarżenia, to tym samym skarga pokrzywdzonego była zasadna, a zatem powinien mieć on możliwość dalszego wpływania na bieg postępowania.

W doktrynie trwa także spór co do tego, czy cała ta dość skomplikowana procedura jest efektywna i na ile. Według danych statystycznych, jedynie 0,15% postanowień umarzających postępowanie ulega zaskarżeniu w tym trybie, przy 3% wszystkich zaskarżanych umorzeń, a z tych zaskarżanych 0,15% umorzeń z kolei 0,44% kończy się nakazaniem prokuraturze wniesienia oskarżenia publicznego²³. Należy przy tym zauważyć, że przeciwnicy tej instytucji podkreślają, że „tylko” 0,44% z 0,15% umorzeń kończy się przymuszeniem, natomiast jej zwolennicy wskazują, że „aż” w 0,44% prokuratorzy nadużyli zasady oportunisty w ściganiu sprawców przestępstw.

Kolejnymi kategoriami podmiotów, którym przysługuje uprawnienie do występowania w procesie w charakterze oskarżycieli posiłkowych, są zgodnie z § 395 ust. 2:

- rodzice, dzieci, rodzeństwo i małżonek osoby, która poniosła śmierć wskutek popełnienia wymienionych w ust. 1 rodzajów przestępstw,
- Prezydent Republiki Federalnej w przypadku popełnienia przestępstwa znieważenia państwa lub jego symboli oraz w przypadku popełnienia przestępstwa znieważenia konstytucyjnych organów państwa – te organy,
- osoby uprawnione do wystąpienia z prywatnym aktem oskarżenia, jeżeli pokrzywdzenie nastąpiło wskutek:
  - a) naruszenia praw ze znaku towarowego w ramach prowadzonej przez sprawcę działalności gospodarczej²⁴,
  - b) niedozwolonego wykorzystania utworu w ramach prowadzonej przez sprawcę działalności gospodarczej²⁵,
  - c) a także analogicznych czynów z zakresu prawa patentowego²⁶,

---

²²Zob. D. N i e d l i n g, Strafrechtlicher Opferschutz am Beispiel der Nebenklage, w: Schriften zum Straf-, Strafprozess – und Strafvollzugsrecht, zeszyt 2, 2002, s. 70–72.

²³Tamże, s. 72.

²⁴Czyn zdefiniowany w § 143 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1994 r. o ochronie znaków towarowych i pozostałych oznaczeń (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1994 r., t. I, s. 3082 ze zm.).

²⁵Czyn zdefiniowany w § 108a ustawy z dnia 9 września 1965 r. o prawie autorskim i pokrewnych prawach chronionych (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1965 r., t. I, s. 1273 ze zm.).

²⁶Ustawa z dnia 5 maja 1936 r. – Patentgesetz (Dziennik Ustaw Rzeszy z 1936 r., t. II, s. 117) w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem z dnia 16 grudnia 1980 r. (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1981 r., t. I, s. 1 z późn. zm.).

ustawy o ochronie wzorów użytkowych²⁷, ustawy o ochronie odmian roślin²⁸, ustawy o ochronie wzorów zdobniczych²⁹ oraz ustawy o ochronie topografii elektronicznych prefabrykatów³⁰.

Przyznanie uprawnień oskarżyciela posiłkowego w sprawach przestępstw z zakresu własności intelektualnej wzbudza w doktrynie jeszcze większe kontrowersje niż wyżej omówiona *Klageerzwingungsverfahren*. Przytacza się opinie, że taka konstrukcja nie jest uzasadniona ani względami wiktymologicznymi, ani systemowymi i stanowić powinna raczej przedmiot ścigania karnego jedynie za pomocą prywatnego aktu oskarżenia. Krytykom, podobnie jak w poprzednio omówionym przypadku, na pomoc przychodzą dane statystyczne Federalnego Urzędu Statystyki. Wynika z nich niezbicie, iż np. w roku 1998 jedynie 220 deliktów z zakresu praw autorskich i 231 z zakresu znaków towarowych było przedmiotem postępowań karnych z udziałem oskarżyciela posiłkowego, co stanowi 0,64% wszystkich zakończonych wyrokiem postępowań z udziałem oskarżyciela posiłkowego³¹.

Należy podkreślić, że ustawodawca niemiecki, pomimo wskazywanych powyżej danych statystycznych, nie zdecydował się na ograniczenie pozycji oskarżyciela posiłkowego poprzez ograniczenie lub wyłączenie jego praw. Natomiast judykatura dość sprawnie weryfikuje składane wnioski w kontekście dopuszczenia do postępowania lub przymuszenia prokuratora do podjęcia postępowania. Należy także podkreślić, że analizując dane statystyczne dotyczące *Klageerzwingungsverfahren*, można odnieść wrażenie, że nie obejmują one sytuacji, w których prokurator sam wniósł akt oskarżenia, bez ostatecznego rozstrzygnięcia sądu. Wartym podkreślenia jest także to, że ogólnie udział oskarżycieli posiłkowych w postępowaniach karnych po reformie instytucji dokonanej ustawą *Opferschutzgesetz* waha się w zależności od landów od 5 do 12% wszystkich zakończonych spraw, a więc poczucie potrzeby uczestniczenia w rozprawie i dochodzenia osobiście swojej krzywdy jest znaczące³².

Trzecią kategorię podmiotów uprawnionych do przyłączenia się do wniesionego publicznego aktu oskarżenia opisuje § 395 ust. 3 StPO. Zgodnie z zawartymi tam uregulowaniami, pokrzywdzony wskutek popełnienia prze-

²⁷ Ustawa z dnia 5 maja 1936 r. – Gebrauchsmustergesetz (Dziennik Ustaw Rzeszy z 1936 r., t. II, s. 130) w brzmieniu ustalonym obwieszczeniem z dnia 28 sierpnia 1986 r. (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1986 r., t. I, s. 1455 z późn. zm.).

²⁸ Ustawa z dnia 11 grudnia 1985 r. – Sortenschutzgesetz (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1985 r., t. I, s. 2170 z późn. zm.).

²⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. – Gesetz über den rechtlichen Schutz von Mustern und Modellen (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 2004 r., t. I, s. 390 z późn. zm.).

³⁰ Ustawa z dnia 22 października 1987 r. – Gesetz über den Schutz der Topographien von mikroelektronischen Halbleitererzeugnissen (Dziennik Ustaw RFN BGBl. z 1987 r., t. I, s. 2294 z późn. zm.).

³¹ Tak D. Niedling, *op. cit.*, s. 74.

³² Tak G. Pfeiffer (red.), *op. cit.*, teza 186.

stępstwa nieumyślnego uszkodzenia ciała może przyłączyć się w charakterze oskarżyciela posiłkowego do wniesionego przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia. Może to jednak nastąpić, jeżeli za ochroną jego interesów w tym postępowaniu przemawiałyby szczególne względy. Przy czym już w tym przepisie, te „szczególne względy” zostały określone. Stanowią je – „ciężkie skutki czynu”. Jest to zatem pewna klauzula generalna, a nie enumeratywne wyliczenie, co pozwala judykaturze kwalifikować różne sytuacje. Ograniczenie możliwości wystąpienia w postępowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego jedynie w sytuacji wystąpienia „ciężkich skutków czynu” zostało w tym przepisie wprowadzone ze względu na fakt, iż konstrukcja ta była nader często wykorzystywana przy przestępstwach uszkodzenia ciała w związku z wypadkami w ruchu drogowym³³. Wprowadzenie tej przesłanki miało na celu ograniczenie możliwości pojawiania się w procesie oskarżycieli posiłkowych do wyjątkowych sytuacji. Pomimo tego ograniczenia ta część przepisu poddawana jest w doktrynie najczęstszej krytyce ze względu na „bagatelne” znaczenie przestępstw umożliwiających przyłączenie się³⁴ w szczególności, gdy zestawia się je w kontekście innych rodzajów przestępstw, przy których może pojawić się oskarżyciel posiłkowy, w tym np. przestępstw na tle seksualnym. W odniesieniu do tych ostatnich, brak bowiem w doktrynie sporu co do możliwości „dodatkowego ścigania” przez oskarżyciela posiłkowego sprawcy takiego przestępstwa.

Należy jednocześnie podkreślić, że StPO nie zawiera definicji pokrzywdzonego. Nie zawiera jej także ustawa o ochronie ofiar. Ustawodawca zdecydował się pozostawić tę kwestię orzecznictwu. Pomimo tego zarówno w piśmiennictwie, jak i w judykaturze, nie było do tej pory problemów z interpretacją definicji pokrzywdzonego. Posługiwano się przy tym zawsze wykładnią celowościową ukierunkowaną na cel postępowania z udziałem oskarżyciela posiłkowego, pamiętając wszakże regulacje dotyczące pokrzywdzonego, a odnoszące się do postępowania o przymuszenie prokuratury do wniesienia publicznego oskarżenia (*Klageerzwingungsverfahren*) oraz regulacje odnoszące się do oskarżyciela prywatnego³⁵.

W każdym przypadku przystąpienie do procesu oskarżyciela posiłkowego jest niedopuszczalne w sprawie przeciwko nieletniemu³⁶. Jednakże, jeśli w postępowaniu występują nieletni i pełnoletni jako oskarżeni, to w stosunku do pełnoletniego dopuszczalne jest oskarżenie posiłkowe³⁷. Natomiast

---

³³Tak G. Pfeiffer (red.), *op. cit.*, teza 187 oraz D. Niedling, *op. cit.*, s. 65.

³⁴Tak D. Niedling, *op. cit.*, s. 63–64.

³⁵*Ibidem*, s. 55 i nast.

³⁶Wynika to z § 80 ust. 3 ustawy z dnia 4 sierpnia 1953 r. o sądownictwie dla nieletnich (*Jugendgerichtsgesetz*) opublikowanej w BGBl. z 1953 r., t. I, s. 751 ze zm.

³⁷Zob. orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych – BGHSt zbiór 41, s. 288 oraz *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 1996, s. 149.

w sytuacji, gdy to po stronie oskarżyciela posiłkowego miałyby występować osoba niepełnoletnia, a zatem nie posiadająca zdolności procesowej, to konieczne jest jej działanie w procesie poprzez przedstawiciela ustawowego³⁸. Niedopuszczalne jest także przyłączenie się do sprawy wszczętej z oskarżenia prywatnego³⁹.

Kodeks reguluje także kwestię czasu, w jakim oskarżyciel posiłkowy może przyłączyć się do postępowania. Zgodnie z § 395 ust. 4 oskarżyciel posiłkowy może wstąpić do procesu na każdym etapie postępowania, także po wydaniu wyroku. Najpóźniejszym momentem, w którym można się przyłączyć, jest ostatni dzień terminu na wniesienie apelacji od wyroku⁴⁰. Wtedy przyłączenie się ma miejsce we wnoszonym środku odwoławczym, aczkolwiek istnieje możliwość wniesienia apelacji i złożenia oświadczenia o przyłączeniu się w osobnych pismach pod warunkiem, że dla obu zostanie zachowany termin procesowy. Jednocześnie należy zauważyć, że w sytuacji wątpliwości co do oświadczenia pokrzywdzonego sądy przyjmują, iż wniesiona przez niego apelacja jest jednocześnie oświadczeniem o przyłączeniu się do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Zasada ta nie znajduje jednak zastosowania „w drugą stronę”, to znaczy wniesienie samego oświadczenia o przyłączeniu się nigdy nie zostanie zinterpretowane jako terminowe wniesienie apelacji. Nie jest natomiast możliwe złożenie oświadczenia o przyłączeniu się do oskarżenia we wniosku o wznowienie postępowania, jeśli uprawniony do przyłączenia się nie brał wcześniej udziału w tym postępowaniu.

Oświadczenie o przyłączeniu się do wniesionego przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia składa się zgodnie z dyspozycją § 396 StPO na piśmie i adresuje do sądu, bądź składa bezpośrednio do protokołu. Można złożyć takie oświadczenie już na etapie postępowania przygotowawczego, przed wniesieniem aktu oskarżenia i zaadresować je bądź do sądu, bądź do prokuratora. Przyłączenie staje się skuteczne w takim przypadku z momentem wniesienia publicznego aktu oskarżenia. Oświadczenie można złożyć także wobec innego organu, np. organów administracji, jednak wtedy staje się ono skuteczne dopiero z chwilą terminowego przekazania do właściwego sądu⁴¹. Oświadczenie w każdym przypadku poddawane jest kontroli sądu, który sprawdza, czy oskarżyciel posiłkowy spełnia przesłanki formalne. Przede wszystkim sąd bada istnienie zdolności procesowej oraz przesłanki z § 395 StPO, w tym, czy zaistniałe przestępstwo uprawnia do przyłączenia się z oskarżeniem. W dalszej kolejności sąd bada także, czy oświadczenie

³⁸ Zob. L. S e n g e, (w:) G. P f e i f f e r (red.), *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung*, wyd. 5, C. H. Beck, Monachium 2003, teza 1 do § 395.

³⁹ Tak J. S c h u l z, *Beiträge zur Nebenklage, Schriften zum Prozessrecht*, zeszyt 71, Duncker & Humblot, Berlin 2002.

⁴⁰ Zob. L. S e n g e, *op. cit.*, teza 15 do § 395.

⁴¹ Zob. D. N i e d l i n g, *op. cit.*, s. 76.

jest uzasadnione z punktu widzenia interesów pokrzywdzonego. I tak na przykład złożenie oświadczenia wyłącznie w celu doprowadzenia do uniewinnienia oskarżonego powoduje niedopuszczalność oskarżenia posiłkowego⁴². W przypadku złożenia oświadczenia o przyłączeniu się już po wydaniu wyroku oświadczenie jest badane przez sąd II instancji.

Postanowienie w sprawie dopuszczenia do postępowania wydawane jest zawsze po wysłuchaniu prokuratora, a w sprawach naruszenia uprawnień z zakresu własności intelektualnej także po przesłuchaniu oskarżonego. Na postanowienie służy środek prawny (zażalenie lub zgłoszenie zarzutów od razu w apelacji) z wyjątkiem rozstrzygnięć w sprawach nieumyślnego uszkodzenia ciała zgodnie z § 395 ust. 3 StPO, gdzie brak jest możliwości zaskarżenia postanowienia. W przypadku, gdy sąd zdecyduje się umorzyć postępowanie karne, rozstrzyga najpierw w sprawie wniosku o dopuszczenie w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Należy zauważyć, że oskarżycielowi posiłkowemu nie przysługuje, co do zasady, prawo zaskarżenia postanowienia o umorzeniu postępowania, co więcej oskarżyciel posiłkowy nie ma nawet prawa domagania się przedstawienia własnego stanowiska i wysłuchania go przed umorzeniem postępowania⁴³, z wyjątkiem jednak sytuacji opisanych w § 206a i 206b StPO. Oskarżyciel posiłkowy może zaskarżyć postanowienie o umorzeniu postępowania, jeżeli zostało ono umorzone po otwarciu rozprawy głównej ze względu na przeszkodę w prowadzeniu postępowania zgodnie z § 206a StPO⁴⁴ oraz w przypadku umorzenia postępowania⁴⁵ ze względu na zmianę prawa materialnego i zniesienie penalizacji danego czynu zgodnie z § 206b StPO. W tych dwóch przypadkach, jak również w przypadku wydania postanowienia o odmowie otwarcia rozprawy głównej, oskarżycielowi posiłkowemu służy prawo zaskarżenia takiego postanowienia. Z tych też względów sąd przed umorzeniem postępowania jest zobligowany do uprzedniego rozstrzygnięcia w kwestii dopuszczenia oskarżyciela posiłkowego.

Na postanowienie o niedopuszczeniu do postępowania skarga służy zarówno oskarżycielowi publicznemu, jak i posiłkowemu, a na postanowienie

---

⁴² Tak orzekł np. Wyższy Sąd Krajowy Szlezwiku – OLG Schleswig, orzeczenie opublikowane w *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 2000, s. 270.

⁴³ Zasada ta była nawet przedmiotem dociekań Sądu Konstytucyjnego, który nie dopatrył się w tym zakresie sprzeczności z konstytucją; zob. orzecznictwo Federalnego Sądu Konstytucyjnego – *Bundesverfassungsgericht* opublikowane w *Neue Juristische Wochenschrift* 1995, s. 317.

⁴⁴ § 206a: Sąd może umorzyć postępowanie na posiedzeniu niejawnym, jeśli po otwarciu rozprawy głównej zaistnieje przeszkoda procesowa. Postanowienie można zaskarżyć w drodze natychmiastowej skargi.

⁴⁵ § 206b: Sąd umarza postępowanie na posiedzeniu niejawnym, jeśli przed wydaniem wyroku ustawa przewidująca karalność czynu będącego przedmiotem postępowania przed tym sądem zostanie zmieniona w ten sposób, że czyn ten nie będzie już zagrożony sankcją karną.

dopuszczające oskarżyciela posiłkowego skarga służy także oskarżonemu⁴⁶. Postanowienie o niedopuszczeniu oskarżyciela posiłkowego jest wiążące dla sądu wyższej instancji, a nowy wniosek o dopuszczenie składany w postępowaniu przed sądem II instancji jest niedopuszczalny⁴⁷. Jednakże sprzeczne z prawem postanowienie o niedopuszczeniu do postępowania może być podstawą apelacji wnoszonej przez podmiot ubiegający się o status oskarżyciela posiłkowego razem z oświadczeniem. Wniesienie środka odwoławczego nie wstrzymuje co do zasady postępowania, co zdaniem przedstawicieli doktryny nie jest najszcześniejszym rozwiązaniem, szczególnie, jeśli oskarżony w apelacji podnosi, że przyłączenie się oskarżyciela posiłkowego do postępowania wpłynęło na wyrok w sposób dla niego niekorzystny⁴⁸.

Istotnym jest także, od kiedy oskarżyciel posiłkowy może wykonywać przysługujące mu uprawnienia: czy już od momentu złożenia oświadczenia, czy od momentu wydania postanowienia o dopuszczeniu, a co w sytuacji, gdy postanowienie zostanie zaskarżone? Interpretacja językowa i systematyczna ustawy pozwoliła wysnuć twierdzenie, że jest on uprawniony do wykonywania swych uprawnień już od momentu złożenia stosownego oświadczenia⁴⁹. Postanowienie o dopuszczeniu do postępowania ma jedynie charakter deklaracyjny⁵⁰. Oświadczenie o przyłączeniu się do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego traci zgodnie z § 402 StPO swoją moc wskutek jego cofnięcia lub śmierci oskarżyciela posiłkowego.

Kodeks postępowania karnego (StPO) reguluje także precyzyjnie prawa i obowiązki, jakie przysługują oskarżycielowi posiłkowemu. Zostały one określone w § 397 StPO. Oskarżyciel posiłkowy jest przede wszystkim uprawniony do bycia obecnym na rozprawie głównej, służy mu także m.in. prawo wglądu w akta postępowania i prawo do posiadania pełnomocnika z wyboru oraz prawo żądania od skazanego zwrotu niezbędnych kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego. Ustawa z dnia 30 kwietnia 1998 r. o ochronie świadków⁵¹ wprowadziła do StPO dodatkowe uprawnienie dla oskarżyciela posiłkowego. Zgodnie z przyjętymi uregulowaniami, sąd może przyznać oskarżycielowi posiłkowemu, który znajduje się w trudnej sytuacji finansowej i nie jest w stanie samodzielnie realizować swoich interesów w postępowaniu – na jego żądanie – pełnomocnika z urzędu. Może także na wniosek zwolnić oskarżyciela posiłkowego z obowiązku ponoszenia

⁴⁶ Tak L. Senge, *op. cit.*, teza 11 do § 396.

⁴⁷ Tak orzekł np. Wyższy Sąd Krajowy w Stuttgarcie, *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1994, s. 49.

⁴⁸ Tak L. Senge, *op. cit.*, teza 15 do § 396.

⁴⁹ Tak D. Niedling, *op. cit.*, s. 76.

⁵⁰ Tak orzekły np. Wyższy Sąd Krajowy – Celle *Neue Juristische Wochenschrift* 1961, s. 378 oraz Wyższy Sąd Krajowy w Kolonii – *Neue Juristische Wochenschrift* 1960, s. 306.

⁵¹ Zeugenschutzgesetz – opublikowana w BGBl. z 1998 r., t. I, s. 820.

kosztów sądowych i przyznać tzw. zapomogę na koszty procesu (*Prozesskostenhilfe*), jeśli oskarżyciel nie jest w stanie ich ponieść bez uszczerbku dla utrzymania siebie i rodziny. O przyznaniu zapomogi na koszty procesu oraz o przydzieleniu pełnomocnika z urzędu orzeka sąd w formie postanowienia, na które nie służy ze względów ekonomii procesowej żadnej ze stron zażalenie.

W kontekście uczestniczenia pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego w procesie ciekawie została zarysowana także kwestia: czy jest on zobowiązany do obiektywizmu, czy może on wykorzystywać błędy materialne i procesowe, które popełnia także sąd? Doktryna zajęła tu jednoznaczne stanowisko, zgodnie z którym pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego jest reprezentantem strony procesu, która nie jest zobowiązana do obiektywizmu, a z zasad etyki adwokackiej wynika wręcz obowiązek czynienia wszystkiego, co prawem materialnym i procedurą dozwolone, aby osiągnąć jak najlepszy rezultat dla swojego klienta⁵².

Obowiązki oskarżyciela posiłkowego w procesie w stosunku do jego uprawnień są niewielkie. Nie ma on obowiązku stawiania się na rozprawach ani osobiście, ani przez pełnomocnika z wyjątkiem sytuacji, gdy wniesie jako jedyny apelację. Nie może zostać zobowiązany przez sąd do osobistego stawiennictwa, nie ma obowiązku składania zabezpieczenia na koszty postępowania, a przymus w stosunku do oskarżyciela posiłkowego może być użyty jedynie w związku z jego jednoczesnym stawiennictwem w charakterze świadka⁵³.

Oskarżyciel posiłkowy dysponuje także własnym katalogiem środków odwoławczych. Oprócz wspomnianego powyżej uprawnienia do zaskarżenia niektórych rozstrzygnięć dotyczących umorzenia postępowania, oskarżycielowi posiłkowemu służy niezależnie od oskarżyciela publicznego środek prawny w postaci apelacji od niekorzystnego dla niego wyroku sądu I instancji. Niezależność ta przejawia się w tym, że oskarżyciel publiczny nie może przejąć wniesionego przez oskarżyciela posiłkowego środka odwoławczego, ani go cofnąć. Termin do wniesienia apelacji dla oskarżyciela posiłkowego biegnie od upływu terminu dla oskarżyciela publicznego do złożenia wniosku o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem. Jednakże w przypadku, gdy oskarżyciel posiłkowy był obecny na rozprawie lub był reprezentowany przez profesjonalnego pełnomocnika, termin biegnie od momentu ogłoszenia wyroku. Nie jest przy tym konieczna jego obecność w chwili ogłaszania wyroku, czy na rozprawie bezpośrednio poprzedzającej wydanie wyroku, a wystarczy jedynie, aby kiedykolwiek się tam pojawił⁵⁴.

---

⁵² Szerzej o dylematach pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego D. Fabricius, *Die Stellung des Nebenklagevertreters*, *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1994, s. 257.

⁵³ Tak G. Pfeiffer (red.), *op. cit.*, teza 189.

⁵⁴ Tak L. Senge, *op. cit.*, teza 7 do § 401.

Konstrukcja związania oskarżyciela posiłkowego terminami, którymi związany jest oskarżyciel publiczny, jest krytykowana. Podnosi się bowiem, że może mieć w niektórych przypadkach bardzo negatywne skutki dla oskarżyciela posiłkowego, przejawiające się tym, że oskarżyciel posiłkowy nie może wnieść swojego środka odwoławczego, gdy prokurator złożył oświadczenie o rezygnacji z przysługującego mu środka odwoławczego lub środek taki uprzednio wniesiony cofnął⁵⁵. Co więcej, nie służy mu wówczas nawet wniosek o przywrócenie terminu, bo termin ten w stosunku do niego nie biegł. Możliwe jest, ale tylko dla „nowych” oskarżycieli przyłączających się, naprawienie tej sytuacji poprzez złożenie oświadczenia o przyłączeniu się do procesu razem z wnioskiem o przywrócenie terminu do wniesienia środka odwoławczego⁵⁶. Ustawodawca nałożył jednak pewne obostrzenia na oskarżyciela posiłkowego, który jako jedyny wnosi apelację od wyroku. Jest on zobowiązany tę apelację popierać i stawiać się na wszystkie rozprawy. Natomiast apelacja jest natychmiast odrzucana w przypadku, gdy nie pojawi się na rozprawie apelacyjnej sam oskarżyciel posiłkowy lub jego pełnomocnik. W przypadku uchybienia temu obowiązkowi może on jedynie w terminie tygodniowym żądać przywrócenia postępowania do poprzedniego stanu. Wniesienie apelacji jedynie przez oskarżyciela posiłkowego nie zwalnia także prokuratora od udziału w postępowaniu przed sądem II instancji⁵⁷. W sytuacji, gdy oskarżyciel publiczny i posiłkowy wnoszą niezależnie od siebie apelację, działają oni w postępowaniu apelacyjnym także niezależnie obok siebie. W przypadku złożenia apelacji jedynie przez oskarżyciela publicznego oskarżyciel posiłkowy ma taką samą pozycję jak w postępowaniu przed sądem I instancji. Samodzielne „przejęcie” apelacji wniesionej jedynie przez prokuratora i przyłączenie się do niej jest niedopuszczalne.

Zakres zarzutów, jakie może podnieść w apelacji oskarżyciel posiłkowy, jest dość ograniczony. Właściwie jest to jedynie naruszenie przepisów co do kwalifikacji prawnej czynu⁵⁸ oraz ewentualnie uchybienia procesowe, ale tylko takie, które miały wpływ na pozycję oskarżyciela posiłkowego. Tak na przykład oskarżyciel posiłkowy może w apelacji podnieść zarzut niezgodnego z prawem oddalenia wniosku dowodowego prokuratora, nawet jeśli się do niego nie przyłączył w postępowaniu przed sądem I instancji, ale tylko przy spełnieniu wymienionego w zdaniu poprzednim warunku⁵⁹. Także po spełnieniu tego warunku możliwe jest, że oskarżyciel posiłkowy podniesie

⁵⁵ Co do takiego stanu rzeczy wypowiedział się twierdząco nawet Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 3 maja 1983 r. – opublikowanej w *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1983, s. 18.

⁵⁶ Tak np. Wyższy Sąd Krajowy w Hamm, *Neue Juristische Wochenschrift* 1964, s. 265.

⁵⁷ Tak L. S e n g e, *op. cit.*, teza 1 do § 401.

⁵⁸ Zob. orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych – *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1987, s. 221.

⁵⁹ Zob. orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych – *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 1999, s. 144.

w apelacji zarzut bezprawnego potraktowania wniosku dowodowego prokuratora w sytuacji, gdy sam nie brał udziału w postępowaniu przed sądem I instancji, a apelację wnosi razem z oświadczeniem o przyłączeniu się do postępowania⁶⁰.

Oskarżyciel posiłkowy nie może wnosić apelacji na korzyść oskarżonego⁶¹, nie może także oprzeć zarzutów apelacji jedynie na błędnych ustaleniach co do stopnia winy oskarżonego⁶², chyba że apelacja podnosi jednocześnie błąd kwalifikacji prawnej czynu⁶³.

Wniosek o wznowienie postępowania oskarżyciel posiłkowy może złożyć jedynie, jak już wcześniej wspomniano, gdy był dopuszczony do zakończonego postępowania. Wniosek o wznowienie może złożyć jedynie na niekorzyść oskarżonego. Przepisy §§ 359–373a StPO regulujące wznowienie postępowania nie zawierają ograniczenia czasowego dla skorzystania z tej instytucji.

Oskarżyciel posiłkowy może swobodnie rozporządzać swym oświadczeniem o przyłączeniu się do postępowania. Cofnięcie oświadczenia o przyłączeniu się w charakterze oskarżyciela posiłkowego jest możliwe na każdym etapie postępowania, także w postępowaniu przed sądem II instancji, aż do momentu wydania prawomocnego wyroku. Cofnięcie nie jest obwarowane żadnym nakazem zachowania specyficznej formy. Samo cofnięcie nie zawiera co do zasady zrzeczenia się uprawnienia ponownego przyłączenia się do postępowania⁶⁴, jednakże może takowe zawierać i wtedy ponowne przyłączenie się jest niedopuszczalne. Z tego względu oświadczenie o cofnięciu przyłączenia się do postępowania powinno być jednoznaczne tak, aby można było odnieść wrażenie, iż składający świadomy jest jego znaczenia procesowego⁶⁵. Z momentem cofnięcia oświadczenia o przyłączeniu się, oskarżyciel posiłkowy traci prawo do zwrotu kosztów procesu, ponieważ roszczenie takie powstaje dopiero w momencie wydania prawomocnego wyroku skazującego⁶⁶. Również śmierć oskarżyciela posiłkowego wywołuje ten sam skutek, jak cofnięcie oświadczenia o przyłączeniu się do postępowania. W poprzednim stanie prawnym żywa była dyskusja, czy spadkobiercy oskarżyciela posiłkowego mają prawo wstąpić w jego miejsce do procesu i go

---

⁶⁰ Tak np. Bawarski Wyższy Sąd Krajowy, *Deutsche Juristenzeitung* 1931, s. 174.

⁶¹ Por. przywołane powyżej orzeczenie Wyższego Sądu Krajowego Szlezwiaku. Jednakże apelacja wniesiona na niekorzyść oskarżonego może przynieść korzystniejszy dla niego wyrok: orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych – *Neue Juristische Wochenschrift* 1953, s. 1521.

⁶² Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1994 r., sygn. akt BGH 2 StR 394/94.

⁶³ Zob. orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych – *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 2001, s. 420.

⁶⁴ Tak np. Wyższy Sąd Krajowy w Hamm, *Goltdammer's Archiv für Strafrecht* 1971, s. 26.

⁶⁵ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 1975 r., sygn. akt BGH 1 StR 41/75.

⁶⁶ Tak np. Wyższy Sąd Krajowy w Norymberdze, *Neue Juristische Wochenschrift* 1959, s. 1700.

kontynuować. Sprzeczne były orzeczenia sądów na tym tle⁶⁷. Z wejściem w życie ustawy *Opferschutzgesetz* problem stracił na aktualności, bowiem spadkobiercy oskarżyciela posiłkowego stanowią obecnie w pewnych opisanych powyżej przypadkach samodzielną kategorię osób uprawnionych do przyłączenia się w charakterze oskarżyciela posiłkowego.

IV. Podsumowanie i krótka ocena zaprezentowanych instytucji

Uwzględniając te wszystkie zagadnienia poruszone w niniejszym artykule w odniesieniu do instytucji oskarżyciela posiłkowego, należy wskazać, że jest ona instytucją żywą, dość często wykorzystywaną do realizacji w postępowaniu karnym interesów pokrzywdzonych. Jednakże interesy te w przeważającej większości zarówno w systemie austriackim, jak i niemieckim realizują się *de facto* w zakresie cywilnoprawnych roszczeń pokrzywdzonych względem oskarżonych⁶⁸. Analizując stanowisko doktryny, jak i judykatury, można też pokusić się o stwierdzenie, że jej znaczenie gwałtownie nie wzrasta – jest stabilne, a składane przez oskarżyciela posiłkowego środki prawne nie obciążają nadmiernie sądów.

Zarówno w systemie austriackim, gdzie mamy do czynienia z oskarżycielem posiłkowym subsydiarnym, jak i w systemie niemieckim, gdzie występuje oskarżyciel uboczny, sam trzon danej instytucji nie podlega znaczącej krytyce. Ewentualne zmiany mogłyby dotyczyć detali, *de lege ferenda* podnosi się np. w systemie niemieckim konieczność unormowanie sytuacji, gdy oskarżyciel posiłkowy występuje jednocześnie jako świadek, poprzez wprowadzenie regulacji jednoznacznie zobowiązujących do przesłuchania oskarżyciela posiłkowego w takiej sytuacji w pierwszej kolejności bez możliwości uprzedniego wglądu w akta sprawy⁶⁹, natomiast w systemie austriackim przewiduje się większe uniezależnienie tej instytucji od instytucji powoda cywilnego.

W Niemczech szczególnie mocno krytykowane jest dopuszczanie oskarżycieli posiłkowych w sprawach wszczętych wskutek popełnienia przestępstw nieumyślnego uszkodzenia ciała oraz omówione wyżej dochodzenie na tej drodze interesów z naruszeń praw własności intelektualnej⁷⁰. Kontrowersje co do efektywności tej regulacji wzbudza także możliwość przymuszenia prokuratora do wniesienia aktu oskarżenia.

⁶⁷ Za opowiedziały się Wyższy Sąd Krajowy w Norymberdze, *Neue Juristische Wochenschrift* 1978, s. 1017 oraz Wyższy Sąd Krajowy w Stuttgarcie, *Neue Juristische Wochenschrift* 1970, s. 822, przeciwny był Wyższy Sąd Krajowy w Zweibrücken, *Neue Juristische Wochenschrift* 1966, s. 2077.

⁶⁸ Zob. J. Schulz, *op. cit.*, s. 18.

⁶⁹ Zob. D. Niedling, *op. cit.*, s. 109.

⁷⁰ *Ibidem*.

Podsumowując można stwierdzić, że funkcja oskarżyciela posiłkowego, która z dość dużą różnorodnością co do formy występuje w poszczególnych krajach, spełnia jednak podobne cele. O ile w pierwotnym kształcie chodziło przede wszystkim o zadośćuczynienie interesowi pokrzywdzonego, a mniej o zapewnienie obywatelowi kontroli nad poczynaniami prokuratury, tak później chodziło głównie o usprawienie wymiaru sprawiedliwości, zarówno w sprawach karnych, jak i będących często ich odzwierciedleniem sprawach cywilnych, a jeszcze później na pierwszy plan wybiła się funkcja odszkodowawcza. Wreszcie, obecnie dominującą stała się funkcja ochronna przeciwko niesłusznym, zdaniem pokrzywdzonego, ustaleniom organów wymiaru sprawiedliwości dotyczącym winy i odpowiedzialności oskarżonego oraz funkcja inicjująca samo postępowanie karne. I to niezależnie od tego, czy w postaci samodzielnego żądania ścigania (Austria), czy przyłączenia się do postępowania lub możliwości przymuszenia prokuratury do wniesienia publicznego oskarżenia, charakterystycznej dla postępowania niemieckiego. W analizowanych systemach prawnych panuje także zgoda co do tego, że niezależnie od wskazywanych mankamentów, instytucja ta znakomicie wzmacnia pozycję pokrzywdzonego w procesie, dając mu realną możliwość wpływania na losy postępowania.